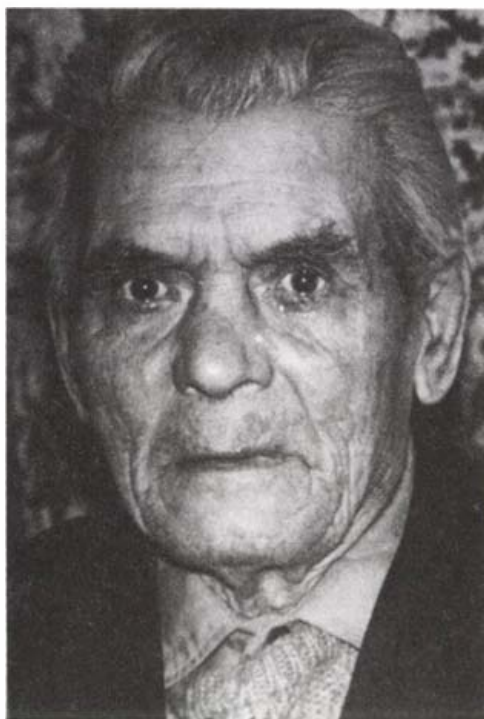

EMLÉKEZZÜNK

1944 tragédiája falumban, a kárpátaljai Bátyun

Édesapám emlékére

*Jedlinszky Ferenc (sz. 1908.) vasesztergályos,
a bátyui deportálások egyik szenvedője*

1. Tizenkét éves fejjel éltem meg az 1944-es évet. A nyár folyamán sokszor futottunk a kertünk alatt megásott bunkerba. Erre az időre mindig keserű szívvel gondolok vissza. Egyik reggel édesapám bejött felháborodva, s ezt mondta édesanyámnak: „A falu körül van kerítve csendőrökkel. Szedik össze a zsidókat.” A szavak értelmét nem tudtam felfogni. Csak azt tudtam, hogy játszótársaim némelyikének sárga csillagot kell hordania.

Az első csapás még 1943-ban ért utol bennünket, amikor megérkezett a hivatalos értesítés, hogy a Don-kanyarnál eltűnt Bihari Endre, Demjén Péter, Márkus Bertalan, Szuhánek István, Szücs Tibor. A második 1944 novemberében és decemberében volt, amikor a falubelieket sztálini munkatáborokba hurcolták. Közöttük volt az édesapám is. Úgy érzem, tartozom a szülőföldemnek azzal, hogy az igazságra emlékezem.

Adatközlőim, Bence Béla, Jedlinszki Ferenc, Nyeste Ferenc, Sütő Béla elmondásából tudom, hogy a bátyui lónyai kastély volt a körzet deportálásának központja. Innen indultak a haláltáborokba Bátyu, Bótrágy, Szernye, Harangláb, Beregsom, Eszeny, Szalóka, Lónya, Heteny, 18–50 év közötti férfi lakosai.

Levéltári adataink szerint Bátyuban a 18–50 év közötti férfiak száma 396 volt. Ebből falukutatás során ez ideig 271 ember adatait dolgoztuk fel: 140-en voltak sztálini munkatáborokban, katonaként távol voltak az otthontól 81-en. A munkatáborokból 38-an soha nem tértek vissza, a háborúnak 18 áldozata volt. A kutatás nem könnyű, hisz nem áll rendelkezésünkre a férfilakosság névsora. Sok család teljesen kihalt, mások elköltöztek, megint mások ma sem mernek nyíltan beszélni.

Az első csoport 1944. november 18-án indult a lónyai kastélyból. Erre így emlékszik vissza a nyolcvanéves Bence Béla bácsi: „Lehettek vagy kétezren: szernyiek, bátyusiak, bótrágyiak, bakosiak, újbátyusiak, szalókiak, lónyaiak. Már előtte való nap összegyűltek a lónyai kastélyban, sokan éjszakára hazamentek aludni. Ez a csoport még önként jelentkezett a háromnapos munkára.”

Márkus Ilona még emlékszik arra, hogy Ungvárról is volt kint valaki, s a kastély erkélyéről beszélt az összegyűltekhez. Kérte az embereket, hogy segítsenek újjáépíteni a tunelt (alagút).

Az emberek vágytak a békére, belefáradtak a háborúba, hittek az új rendszerben, hittek a hatalom képviselőinek. A sok gyöttrődés után őszintén segíteni akarták az újjáépítést. Az induló csoportban öt kommunista is volt, személyesen akartak példát mutatni. Vitték magukkal a pártkönyvet is. Később derült ki, hogy arra sincsenek tekintettel.

Az édesanyák, a feleségek, a menyasszonyok zokogva kísérték el férjeiket, fiaikat, vőlegényeiket. Elkísérték őket az Éger-dűlőn, majd ki a vasúti tölcsésre. Balsejts nyomta a szívüket. Az embereket Batyuból Barkaszóra kísérik. Itt házaknál alusznak. Egyesek levelet küldenek haza, mások megjőzanodva lelépnek. Kezemben van Szabó Andrásnak Barkaszóról szüleihez írt levele. Ide másolom:

„Kedves Szüleim és Testvéreim!

Már Barkaszóról igyekszem leveletem elküldeni nektek, hogy megnyugtassalak mindnyájaitokat.

Ne aggódjatok, már az első napom is jól kezdődött. Jó helyen vagyok, ugyanis egy nagyon jó ismerősömmel, Jolikával (azaz Jordán Jolikával – B. B.), aki Érszi nénéméknél lakott, találkoztam. Az összeírásnál már külön akartak venni. Azt hiszem, akárhová megyünk, írniok lesznek. A legközelebbi irányítás Munkács. Nem fogok semmi bolondságot csinálni. Édesapám ne aggódjon, mert ezzel csak a saját egészségét ássa alá. Kívánok neki javulást, és ha Menyus még odahaza van, akkor mihelyt lehetséges, azonnal vigye be Munkácsra a kórházba. És Menyus nézze meg odahaza a körülményeket, ne menjen el a táborba, hanem menjen iskolába. Valamennyi bátyusi itten van Barkaszón. Kívánom, hogy levelem mindnyájaitokat jó egészségben találjon, habár nem tudom, mikor ér el benneteket. És aki viszi és átadja, mondjátok neki köszönetet.

Számtalanszor csókolom édesapát, anyát, Emmi és Menyus öcsémet és mindenkit.

Szeretettel Bandi

Barkaszón 1944. XI. 18.”

András még tele van bizakodással. Még hisznek a háromnapos munkában, hiszen mindössze két lovaskatona kíséri őket.

Legközelebb Szolyván, a határvadász-laktanyában szállásolják el őket. Ebben a csoportban 49 bátyusi van. Szolyván már botokkal felszerelt suhancok őrzik őket szögesdróttal körülkerített épületekben. Éjszaka fel-felkattog a géppisztoly, azt suttogják, a szökni akarókat lövik. A csoport két nap múlva megy tovább. Csak a betegeteket hagyják hátra. Metsző hideg van. Éjszakára Turkán pihenő, majd irány Sztarij Szambor. Háromnap pihenés után vagonírozás. Egy kocsiba száz embert is betuszkolnak. A szerelvény elindul az ismeretlenbe. Sztarij Szamborban osztályozzák őket, aki nem akar továbbmenni, mindig a sor végére áll. Ha kíván a csoport, indul az állomásra. Az első a belorusz Orsa városába érkezik, köztük 31 bátyusi van. Rothadt krumpliból főtt leves várta őket, később a helyzet még rosszabb.

Már otthon is van valami a levegőben. Az asszonyok elindulnak keresni férjeiket, fiaikat.

Édesapám, mint tudatos honpolgár, szintén készült a háromnapos munkára, elővette a hátizsákot és csomagolt. Vologya nevezetű katonatiszt lakott nálunk, civilben tanító. Levette a hátizsákot apám hátáról és nem engedte készülődni. Értetlenül álltunk vele szemben.

Minden második nap indult egy csoport Szolyvára. November 27-én már szó sem volt önkéntességről. Az embereket a vasúton fogdosták össze és kísérték a lónyai kastélyba. A helyzet világossá vált.

Baraté Béla így emlékezik vissza: „Öt éves voltam, szaladtam apám mellett, fogtam a kezét. Nem akartam engedni, hisz csak két hete szökött haza a katonaságtól. Még 1943-ban behívták. A nagy sárban futottam mellette egészen addig, míg egy katona durván meg nem ütött. Ennyi emlékem maradt az apámról.”

Ezzel a csoporttal vitték édesapámat is. Elfogták a vasútállomáson, ahol dolgozott.

2. Ülünk Jedlinszki Feri bácsival és felelevenítjük 1944 novemberének eseményeit. Feri bácsi keserűséggel beszél ezekről az időkről. A magnószalag visszahallgatása közben az én szívem is megéltik keserűséggel. Gorondig erőltetett menetben kísérték a csoportot, onnan Beregszászra indultak. Munkács, Szolyva, Turka és Sztárij Szabbor következett. Volt, aki nem bírta az utat, teljesen összeomlott. A csapi Nagy Béla elkeseredettségében felmetszette a hasát. Művét géppisztolysorozat fejezte be...

A fiatal katonák különösen durvák voltak a foglyokkal.

Sztárij Szabborban érték utol egymást a csoportok. Rokonok találtak egymásra, együtt mentek tovább. A tehervagonokba százasaival szállították fel az embereket, csak guggolni vagy állni lehetett. A kocsis alján volt egy nyílás a szükségletek elvégzésére. Az ablakon szögesdrót volt.

Minden reggel egy katoná kinyitotta az ajtót és bekiabált: „Kaput jeszty?” Nagy fakalapáccsal végigkopogtatták a vagonot, nem bontották-e meg. A 21 nap alatt ötször adtak enni, ebből kétszer főtt étel. A szomjúság volt a legkínzóbb. Egyesek a vasreszelékről kaparták a zúzmarát. Mások a beadott konzerves dobozzal próbálták havat felvenni a szükségnyíláson a sinek közül. Vagy kétszer adtak be pokrócban havat. Feri bácsi kétszer volt élelemért abban a kocsiba, ahol a katonák voltak. Mindig részegen találta őket: a foglyok élelméből telt az itala. Számonkéréstől nem kellett tartaniuk.

1945. január 7-én érkeztek meg az oroszországi Nevianszkba. Lehetek vagy 1070-en, az úton körülbelül harmincan haltak meg. A lágerbe kétszáznál valamivel többen tudtak saját lábukon bemenni, a többiek annyira legyengültek, hogy szekéren kellett vinni. Mindenkit fürdőbe vittek, csupaszra borotváltak. A forró víz hatására a tetvek még jobban élősködtek. A ruhát fertőtlenítették.

A láger régi, rossz faházakból állt. Újakat a foglyokkal építettek. A barakkokban gyalulatlan deszkából volt az emeletes ágy. Szalmazsákok csak egy év elteltével kaptak. A vánkos egy téglá vagy egy darab fa volt.

Az erdőbe jártak fát vágni. Egy évre félliternyi zsírtalan kutyvalékot kaptak. Járt mellé 60 deka kenyér és egy kis kása. Sokszor keresgéltek a szemétdombon. Többször kaptak csonárlevest. Az étkezéskor ették a sötét és itták rá a vizet, hogy tele legyen a hasuk. Az erdőn a katonák krumplit sütöttek, a haját eldobták, s jót nevettek azon, hogyan maradnak érte a foglyok. A lágerben a beszédtema mindig csak az evés volt: mit főzött az asszony, hogyan kell ezt vagy azt elkészíteni.

A legyengült emberek között aratott a „kaszás”. Volt olyan, aki az emésztőgödörbe fordult bele. Pusztított a tifusz. Az egyetlen orvos egy német orvos tanácsára fenyőfa tűleveleiből főtt tea volt. Tavaszra az 1100 emberből vagy 650-en maradtak.

Annak volt a legnehezebb sorsa, aki semmilyen mesterséghez nem értett.

A lágerekben sokféle nemzetiség volt: orosz, német, román, cigány. A foglyok vezetőjeül olyan kárpátaljaiakat jelöltek ki, akik beszéltek oroszul. A lágerparancsnok egy magyargyűlölő román volt.

A Nevianszkba megérkezettek közt jó, ha volt tíz hadifogoly, a többit Feri bácsihoz hasonlóan otthonából hurcolták el „málenkij robot”-ra. Ellenben mindenki ruhájára felvarratták a VP jelzést (vojenno plennij – hadifogoly). A foglyok közt három kategória volt: munkás, okás (gyengélkedő) és beteg. A foglyok osztályozása, azaz a komisszió havonta volt. Meztelenül kellett elvonulni a komisszió elé, s ott megcsipkedték mindenkinek a tomporát: ha volt rajta egy kis hús – munkás, ha gyenge – okás, ha nem bírt – beteg. Az elsőt nehezebb munkára, bányába vitték. Az okások csak a láger területén dolgoztak. A betegeket kórházba küldték. A kórházban nem volt orvos, ellenben nem kellett dolgozni, valamivel jobb volt az ellátás. Az okások lábbelije fából és vászonból készült. Édesapám is ilyenben jött haza, azután sokáig őrizgette. Bátyuból az utolsó halott Tóth József volt.

1945 augusztusában indult haza az első okás csoport, mely vonattal érkezett. Három bátyusi volt közöttük: Bagu Géza, Demjén Vilmos, Sütő Miklós.

1944 novemberének végén Feri bácsi Kirovográdba (1936-ig Kolota) került. Itt három-négyezer fogoly lehetett. Innen egy kis településre, Altenájba vitték, ahol körülbelül 500 zsidót tartottak. Itt már valamivel jobbak voltak a körülmények. Ritka volt a halálozás. Nyáron Feri bácsi kikerült a kolhozba dolgozni. Szénázással foglalkoztak vagy 35-en. A lágertől 8 kilométernyire laktak egy elhagyott épületben. Egy öreg kolhozista vigyázott rájuk. A lakosság nem rokonszenvezett velük. Feri bácsi kovács lett a faluban. A parasztok kisebb-nagyobb munkáért ennalót adtak neki és társának.

Altenájban volt egy kis emlékmű, rajta piros-fehér-zöld zászló.

1946 nyarán már lehetett levelet írni haza. Feri bácsi nem élt ezzel a lehetőséggel, mert nem hitt benne, hogy hazajut.

A lágerbe visszatérve újra favágással foglalkozott. Már leesett a hó, amikor egy nap jobb ruhát kaptak: vattanadrágot, pufajkát, válítkit. Semmi sem volt új, de azért hordható állapotú. Közölték a foglyokkal, hogy hazamehetnek. Kezükbé kapták az igazolást és tíznapos ételmezt: sós hal, kenyér és konzerv. Gyalog indultak az állomásra. Vonaton egy tiszt Szverdlovszkig kísérte őket, ahol mindenkit szélnek eresztettek. Lembergben jutottak ismét meleg ételhez.

A hírek nem nagyon jutottak el hozzájuk. 1945-ben úgy tudták, hogy Kárpátalja Csehszlovákiához tartozik. Később láttak egy térképet, mely Csapnál mutatta a határt.

13 napi utazás után érkezett haza Jedlinszki Ferenc 1946. december 25-én. Két év és 28 nap után tette lábát hazai földre. Jelentkezett a községhez, átadta a papírokat, amire kiadták a paszportot. Még egy évig betegeskedett, nem tudott munkát vállalni. Felépülése után ismét a vasútra ment: géplakatos lett. Később csoportvezető. Nyugdíjazása után egy ideig ór volt a Bányai Terményforgalmi Kombinátban. Ma már 81. életévét tapossa.

3. Fordulatosan alakult Nyeste Ferenc sorsa is. Megszökött a hadseregből, bujkált a csendőrök elől. A Vörös Hadsereg bevonulásakor fellelegzett: úgy érezte, ezzel számára vége a háborúnak. Ám tévedett. Őt is Sztarij Szamborba vitték. Aki az úton lemaradt, azt teketória nélkül agyonlőtték. Társaival 10 nap és 10 éjszaka utaztak. 1944. december 31-én érkeztek meg Boriszovba. A szerelvény egy része továbbment Sztalinóba, pár nap múlva azonban visszajött, mert ott már nem fogadtak új foglyokat. Az 5500 számkivetettből tavaszra 1700-an maradtak életben. Bányusiak 37-en voltak közöttük, 14-en sohasem tértek haza. A rossz élelmezés, a tifusz szedte áldozatait. Még Sztarij Szamborban kaptak lengyel katonaruhát, azt viselték.

Sütő Béla bácsi elmondja, hogy a gyötrellem annyira elváltoztatta az embereket, hogy sokszor a falubeliek sem ismertek egymásra.

Ebben a lágerben voltak magyarok, lettek, ukránok, németek, franciák. A leghamarabb a franciák mentek haza.

Tavasszal jött a komisszió, itt is megejtették a válogatást. A betegeket Mogiljovba vitték. Ez kimondottan kórházláger volt. A személyzet nőkből állt. Volt orvosság, naponta többször adtak enni, még fehér kenyert és vaját is láttak. Aki feljavult, az visszakerült a lágerbe. Villanytelepen, téglagyárban, vasgyárban dolgoztak. Aki túlteljesítette a normát, több ennivalót kapott, dohányhoz, szappanhoz is hozzájutott. Minden héten lehetett fürödni. Német munkaruhában dolgoztak.

A lágerben újságból tudták meg, hogy Kárpátalját Ukrajnához csatolták.

A katonák nem hitték, hogy a foglyok döntő többsége soha nem fogott fegyvert a kezében. Mindig azt mondogatták, hogy akkor mehetnek haza, ha amit leromboltak, újraépítik.

Sütő Béla bácsi 1946. október 6-án érkezett haza. Ő faragja az áldozatok emlékére állítandó kopjafát. Kicsit a szívét is beleteszi.

Baksa Zoli bácsi egy félszemű tisztet emleget gyakran, aki ütötte-verte a foglyokat, mert a lerongyolódott, beteg embereket nem akarták átvenni tőle Nevianszokban.

Volt, akinek sikerült elbújnia az elhurcoltatás elől. Egyesek a cseh légióba jelentkeztek, mint például Béres Károly, Veress Sándor, Nyeste Dezső. Voltak, akik kiszolgálták a hatalom embereit. Segítettek az itthon maradtak felkutatásában.

Szabó András tragédiája jut eszembe. Tehetséges fiatalember volt, versírással is próbálkozott. Forgatom a kis könyvecskét, s a következő sorok ragadják meg a figyelmemet:

*„Már messze szállnak a futó fellegek,
Nem is küldtem, nem is kaptam
Üzenetet attól, ki engem szeret,
De szívünk vágya átjárja az egész földet,
Ha üzensz, a sírban is meghallom szavad.”*

4. Tudomásom szerint az utolsó csoport 1944. december 3-án indult el Bányuból. A malomban fogdosták össze őket. Nem sokan lehettek. Ez a csoport már csak Szolyváig jutott el. A területi levéltár őrzi a Nyeste Géza és Fehér László nevére kiállított hatósági erkölcsi bizonyítványokat. Íme az egyik:

„Községi bizonyítvány

A helyi községi néptanács igazolja, hogy Nyeste Géza bátyui lakos, aki 1926. szeptember 26-án született Bátyuban, 1944. december 3-án elvitték munkára hadifogolylágerbe, de nem azért, mert üldözték, semmilyen pártnak nem volt a tagja, a nép ellen nem dolgozott, a németekkel nem tartott kapcsolatot, mert ő magyar.

Ez az igazolvány kiadatott a fent említettnek, hogy vegyék fel a vasútra.

1945. április 16-án”

Érdekes számunkra még két levéltári okirat. Adatokat közölnek a községről. Megtudhatjuk többek között azt, hogy a falu lakosainak száma 1635, ebből férfi 812, tábortban van 169, egytől 18 éves 324, 18-tól 50 éves 396, ötven éven felüli 92; nő 823, nő egytől 18 évesig 306, 50 éven felüli 116.

A bótrágyi okiratok között megtalálható az a körlevél, melyben a járás kéri a hadifoglyok neveit. Megtaláltuk azt a névsort, melyet a falu bírása állított össze a hadifoglyokról. Ez a névsor a következő adatokat sorolja fel: név, születési hely, születési év, illetőség, láger. Itt 192 név szerepel. Vannak közöttük olyanok, akiket a község lakosai nem ismernek. Valószínűleg bujkáló katonák lehettek. A névsorban található olyanok is, akik nem voltak lágerben, bujkáltak, de a hatóság megtévesztésére felkerültek a listára.

A láger helye	Az odahurcoltak száma	Meghaltak	Hazatértek
Szolyva	16	6	10
Szambor	26	5	21
Orsa	31	5	26
Nevianszk	16	8	8
Boriszov	37	14	23
Sztalino	6	–	6
Más lágerek	8	–	8
Összesen:	140	38	102

5. Gondolatban a kopjafára ráírom azoknak az édesanyáknak, testvéreknek, menyasszonyoknak a neveit, akik Szkotárszkig mentek gyalog, hogy szeretteik nyomára bukkanjanak. Fájdalommal, keserűséggel jöttek haza és beszéltek a haláltáborokba menetelükről.

1944 decemberében megjöttek az első gyász hírek.

1945 nyarán megjött az első fogolyvonat. Ezzel érkezett édesapám is. Ismerős hang kiáltott a vonatból: „Fiam!” Szaladtam a koci irányába, s megálltam. Hozzám hajolt egy szakállas ember. Nem ismertem meg az édesapámat. Pár nap múlva hazajött Debrecenből. Mindössze 38 kiló volt, mielőtt elvitték – 106. A találkozás sokkoló volt.

A falu megsíratta, meggyászolta odavesztett fiait, 49 gyermek soha többé nem foghatta meg édesapja kezét, 18 fiatalember nem alapíthatott családot. Évtizedekig csak baráti körökben, suttogva beszélnek a történetekről. Felnő egy nemzedék, mely nem tudja, mi is történt.

A lágert megjártak nem bűnösök, hanem áldozatai egy népiirtó politikának.

Bagu Balázs